

ЭКОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECOLOGICAL SCIENCES

Дуйшобаев К.С.

**ТАЛАС ОБЛУСУНДАГЫ ЖАЙЫТТАРДЫ
САРАМЖАЛДУУ ПАЙДАЛАНУУ**

Дуйшобаев К.С.

**РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПАСТБИЩ
ТАЛАССКОЙ ОБЛАСТИ**

K.S. Duyshobaev

RATIONAL USE OF PASTURES OF THE TALAS REGION

УДК: 631.4

Бул макалада Кыргыз Республикасынын Талас облусунун жайыттарынын айыл аймактарындагы өнүгүшү жана алардын облустун экономикасынын туруктуу өнүгүүсүнө тийгизген таасирлери жана орду изилденет. Облустун ай-магындагы жайыт комитеттеринин ишмердүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрү көрсөтүлдү. Облустун экономикасына чет элдик инвестицияларды тартуу жана жайыт пайдалануучуларга өзгөчө шарт түзүп берүүдөгү жайытты туура пайдалануу багыттары талданат. Бул макалада жайыттардын экономикалык абалын жакшыртууга, андан ары өнүктүрүү үчүн оптималдуу кароону жогорулатууга көңүл бурулат. Региондук жайыттардын негизги натыйжалары көрсөтүлүп, ошондой эле региондун экономикалык абалын жакшыртуу үчүн региондун экономикасына чет өлкөлүк инвестицияларды тартуу маселелери козголдү. Келечекте Талас облусундагы жайыт пайдалануучулардын ишмердүүлүгүн мындан ары өнүктүрүүнүн негизги багыттары жана туура пайдалануусу изилденет.

Негизги сөздөр: Талас облусу, жайыттар, туура пайдалануу, аймактардын экономикасы, ички дүң продукция, ишмердүүлүк, чет элдик инвестициялар.

В данной статье изучается развитие пастбищ в сельских округах Таласской области Кыргызской Республики и их влияние на устойчивое развитие экономики области. Определены основные показатели деятельности пастбищных комитетов на территории области. Анализируются направления привлечения иностранных инвестиций в экономику области и рационального использования пастбищ в создании особых условий для пастбищепользователей. В статье уделяется внимание на улучшение экономического состояния пастбищ, повышение оптимального ухода для дальнейшего развития. Были показаны основные результаты региональных пастбищ, а также затронуты вопросы привлечения иностранных инвестиций в экономику региона для улучшения экономического состояния региона. В перспективе

будут изучены основные направления дальнейшего развития и рациональное использование деятельности пастбищепользователей в Таласской области.

Ключевые слова: Таласская область, пастбища, рациональное использование, экономика регионов, валовая внутренняя продукция, деятельность, иностранные инвестиции.

This article studies the development of pastures in rural districts of the Talas region of the Kyrgyz Republic and their impact on the sustainable development of the economy of the region. The main indicators of activity of pasture committees in the territory of the region are defined. The directions of attracting foreign investments into the regional economy and rational use of pastures in creating special conditions for pasture users are analyzed. The article focuses on improving the economic condition of pastures, improving the optimal care for further development. The main results of regional pastures were shown, as well as the issues of attracting foreign investments into the economy of the region to improve the economic condition of the region were touched upon. In the future, the main directions of further development and rational use of pasture users activities in the Talas region will be studied.

Key words: Talas region, pastures, regional use, regional economy, gross domestic production, activity, foreign investments.

Кыргыз Республикасынын экономикасынын жакынкы келечектеги туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылуудагы негизги багыттарынын бири болуп жайыт комитеттеринин жана айылдык аймактардын экономикалык жана социалдык өнүгүүсүн темптерин турукташтыруу жана ал жердеги көйгөйлөрдү чечүү болуп саналат.

Талас областы боюнча жайыттарды жайыт пайдалануучулар сарамжалдуу пайдалана алышпай жатат. Себеби алыскы жайыттарга малдарын эртерээк

айдап барышып, чөп көтөрүлө электе жеп жана туяктары менен тебелеп салышууда.

Жайыт комитеттери ошол жагына көп көңүл бурбай жатышат.

Талас областынын төрт району көбүнчө Суусамыр жайлоосуна барышып малдарын багып жатышат. Ошол жерден дагы алыскы жайлоосуна барбай жолдун жээгине олтуруп алышып кымыз, сүт, айран, сүзмө, каймактарын сатышып жатышат. Бирок ал жерлер жолдун жээги болгондуктан мал жандыктарга жолдон өтүп жаткан техникаларга өтө коопсуз абалды жаратып жатат. Ал эми аласкы жайлоолордун төрлөрүнө мал жайылбай калууда. Анын үстүнө жакын олтурушуп жайыттын кунарын кетиришип такырлыкка алып келип жатышат. Жайыт комитеттери жайыт пайдалануучулар менен акылдашып иш кылышса.

Ал эми Суусамыр жайлоосунда алты кана деген жолдун жээгин жана жайыттарга көбөйүп кетти. Ушул жагын да көбүрөөк ойлонуп иш кылсабы деп ойлоймун. Жайыт комитеттери ортонку жайыттарына дагы көңүл бурушса ал жайыттарда дагы караган деген өсүмдүк көбөйгөндөн көбөйүп бара жатат. Бул өсүмдүк көбөйүп олтуруп жайыттардын аянтын кыскартып жана мал жаюууга болбой бара жатат. Караган өсүмдүгү малдын жүнүнө оролуп малдарды өлүмгө дуушар кылып жатат. Ушундай эле көйгөйгө айыл ичиндеги жакынкы жайыттар дагы дуушар болуп жатат. Ушул көйгөйдү жайыт комитеттери жана айыл өкмөт башчылары менен биргеликте жоюш керек.

Мал баккан чабандар дагы малын кайтарып жүргөндө өзгөчө чоптор куурай баштаганда тамеки чегип тамекини өчүрүп тыштабай күйгөн бойдон калып жайыттарда өрт коопсуздугу чыгып жатат. Ошондуктан жайыт комитеттери, айыл өкмөт башчылары, айыл башчылары жайыт пайдалануучуларга жайлоого көчөрдүн астына толук маалымат берип жана түшүндүрүү иштерин көбүрөөк жүргүзүшсө болмок.

Кээ бир айыл өкмөттөрүндө жакынкы жайыттарды дагы таштанды төгүүчү жайга айлантып алышты. Таштандыны жолбун иттер жана башка айбан аттар чачышып малдарга ар кандай орууларды алып келип жатышат.

Кээ бир малчылар дагы малдарын ветеринардык кароодон өткөрбөстөн жайлоого айдап кетишип жатат. Ал барган жайлоодон ар кандай оорулар чыгып малдар жана мал ээлери көп чыгымга учурап жатышат.

Талас областы боюнча төрт райондо жайыт комитеттери менен Талас областынын АРИС программасы менен биргеликте көбүрөөк иш болуп жатат.

Жайыт комитеттери АРИС программасына жайыттардагы көйгөйлүү маселени жайыт пайдалануучулар менен биргеликте чечишип проект жасашып өздөрүнө керектүү жол, көпүрө, кепташ, кой мончо салып жатышат. Ушул АРИС проектиси менен курулган көпүрөлөрдү, кепташтарды, кой мончолорду жана оңдолгон жолдорду жакшыраак пайдаланышса деген үмүт чоң. Бул курулган нерселер бир эле күндүк эмес көп жылдарга чейин жетет деген ойдомун. Ушул курулган нерселерди жайыт комитеттери менен жайыт пайдалануучулар өздөрүнүн бекирилген бюджетинен жыл сайын акча каражаттарын бөлүштүрүшүп ондоп түзөп турушса болот эле. Бул курулган нерселер бир эле жайыт пайдалануучуларга керек эмес бүтүндөй эл журтка пайдасы чоң тиет деген ойдобуз. Курулган нерселер элдин жана жайыт пайдалануучулардын экономикасына жана Кыргыз Республикасынын экономикасына чоң салым кошот деп ойлоймун. Кыргыз Республикасына көбүрөөк кирешени ушул мал жана талаачылыктагы чарбачылыктан түшөт.

Талас областынын жайыт комитеттери АРИС программасын чоң ыраазычылыктарын билгизип жатышат жана мындан ары даагы биргеликте иш алып барабыз деген ойдобуз.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА № 5, 2019

1-сүрөт. Күмүштак көпүрөсү.

2-сүрөт. Жаны салынган кой мончо.

Талас облусу боюнча жайыттар туралуу маалымат.

Талас району боюнча - 280657 гектар

Бакай-Ата району - 122574 гектар

Кара-буура району - 186931 гектар

Манас району - 64064 гектар

Облуст боюнча: - 654226 гектар

Талас облусу боюнча 2018-жылы жайытка чыккан малдардын саны.

№	Райондор	Жайыттардын аянты (га)				Чабан-дардын саны	Жайытка чыккан малдын саны		
		Баардыгы	Суусамыр жайлоосу	Чаткал жайлоосу	Башка жайлоодо		ИММ	Кой-эчки	Жылкы
1.	Талас	44372	36355	–	8017	569	8376	140054	8925
2.	Бакай-Ата	32125	3900	28225	–	97	2041	95720	2055
3.	Кара-Буура	48868	–	48868	–	145	–	67467	2584
4.	Манас	24489	7489	–	17000	120	1241	37496	1750
Облус боюнча		149854	47744	77093	25017	931	11658	340737	15314

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА № 5, 2019

Пайдаланган жайыттын аянты (январь-декабрь, 2013-2014-жж.).

Област	Жайыттын жалпы аянты (гектар)	Жалпы пайдаланылган жайыт (гектар)	Пайдаланган жайыттын пайызы (%)	Жайыт комитеттердин саны
Талас	651 210	469 801	72,1	36

Талас облусундагы 2018-жылдын жайыт комитеттериндеги инвестициялар менен бүткөрүлгөн жумуштар.

Айыл-чарба, тамак-аш өнөр-жай жана мелиорация министрлиги Айыл-чарба долбоорлорунун ишке ашыруу бөлүмү аркылуу коомчулукту өнүктүрүү жана инвестициялоо агенттиги менен биргеликте ишке ашырып жаткан долбоорлор жайыттарды жакшыртууга, мал чарбачылык сапатын көтөрүүгө багытталып жатат.

2018-жылы Талас облусубуздун жайыт комитеттери 46 даана техника алышты, жалпы баасы - 112239720 сомду түзүп, өздүк салым - 30199130 сом болду. Жайыт комитеттерине инвентарларды алышып, жалпы баасы - 726720 сомду түзүп, өздүк салым - 200480 сом болгон.

Малдар суу ичүүчү куурлар курулду 9 даана жалпы баасы - 8939903 сомду түзүп, өздүк салым - 468162 сом болду.

Көпүрөлөр курулду 8 даана жалпы баасы - 4271634 сомду түзүп, өздүк салым - 227200 сом болду.

Жалпы облус боюнча 80 проект ишке ашып жалпы, баасы 135727450 сомду түзүп, өздүк салым - 31649965 сом болду жана жайыт комитеттер эмгек иши менен - 4961860 сомдук иш бүтүрүштү [Булагы: Статистикалык жыйнак: Кыргыз Республикасындагы чакан жана орто ишкерлик. - Бишкек, 2018-ж. Басылмалар, 2018,29,65,92,125,145,167-беттер].

Корутунду. Жайыт комитеттери, айыл өкмөт башчылары жана жайыт пайдалануучулар жаны курулган жолдорду, көпүрөлөрдү, кепташтарды, кой мончолорду туура пайдаланышы керек. Жайыттарды көп зыяндардан учуратпай жана өрт копусздугуна жол бербеш керек. Зыяндуу өсүмдүктөрдү жок кылууга аракеттенишибиз керек. Жайлоолорду туура пайдаланганга үйрөнүшүбүз керек. Өзүбүздүн жана Кыргыз мамлекетинин экономикасына чон салым кошсокпу деген ойдобуз. Жайыт комитеттери бөлөк инвесторлор менен да иш алып барышы керек.

Адабияттар:

1. Асанов Ж.А., Бекирова Д.О. Жайыттарды пайдалануунун натыйжалуулугунун көрсөткүчтөрү//KYRLIBNET. Сеть библиотек Кыргызстана, 2014.
2. Жайыт пайдалануу боюнча көрсөтмө / «Кожо-Бакырган» дарыясынын боюндагы жайыттар үчүн конфликттерди башкаруу» долбоору алкагында САМР. / Алатоо коомдук фонду тарабынан иштелип чыккан.
3. Жайыт ресурстарын мал жаюу менен байланышпаган башка максаттарга пайдалануу укугун берүүнүн тартиби. / Түлөбаев А.З., Салыков Р., Исаев А.Т., Аскарбек Гүлназ жөнүндө Типтүү Жобо / Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 13-сентябрындагы №515 Токтому.
4. Жунушов А.Т. Ветеринария иштерин уюштуруу жана анын экономикасы. - Бишкек, 1998. - 267-б.
5. Кыргыз Республикасында жайыт ресурстары үчүн чыргатактар. / Изилдөө боюнча отчет, 2013-ж., июнь. Отчет САМР Алатоо КФ тарабынан даярдалган.